

محیط دستخوش تغییر کتابخانه‌های دانشگاهی: آموزش کاربران نهایی و راهبردهای برنامه‌ریزی برای کتابخانه‌ها در هند^۱

ام. کریستینا وازنتی^۲

محمدرضا امیری

کارشناس ارشد کتابداری و اطلاع‌رسانی و کتابدار

کتابخانه مرکزی دانشگاه بوعلی سینای همدان

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی

چکیده

پیشرفت‌هایی که در فن‌آوری ارتباطی صورت گرفته، کتابخانه‌ها را از حالت خودمداری خارج کرده و به سمت شبکه‌های کتابخانه‌ای و اطلاعاتی سوق داده است. در این محیط دسترسی بی‌واسطه کاربران به اطلاعات راحت‌تر شده است و ممکن است نقش کتابداران متخصص را با چالش روبه‌رو کند؛ اما کتابداران متخصص می‌توانند با آموزش کاربران در دستیابی به اطلاعات، نقش مؤثرتری در عصر اطلاعات داشته باشند. این مقاله علاوه بر تأکید بر آموزش رسمی کاربران، راهبردهایی را برای محیط در حال تغییر کتابخانه‌های دانشگاهی از حالت خودمداری به سمت شبکه‌های کتابخانه‌ای و آینده‌ای دیجیتالی ترسیم می‌کند.

کلید واژه‌ها: کتابخانه دانشگاهی. آموزش کاربران. برنامه‌ریزی. هند

۱. ترجمه از:

M.Christina Vazanthi. "The Changing Environment of Academic Libraries: End-User Education and Planning Strategies for Libraries in India". *Library Philosophy and Practice*. Vol.4, No. 1(fall

پیشرفت های صورت گرفته در رایانه ها، میکروالکترونیک ها و فن آوری های ارتباطی، محیط کتابخانه و اطلاعات را به طور بنیادی متحول کرده است. دوران کتابخانه های خودمدار، که ارزیابی آنها بر اساس تعداد مدارک بود تا کیفیت منابع و خدمات، سپری شده است. در آن دوران، منابع چاپی بر کتابخانه ها حاکم بود و فرایند دسترسی به طور کلی به صورت دستی انجام می گرفت. این الگوی کتابخانه های خودمدار به سمت شبکه های کتابخانه ای و اطلاعاتی می روند که قابل دستیابی از طریق اینترنت بود و برای کاربر نهایی می تواند ارتباط پیوسته ای به خدمات اینترنت مدار فراهم سازد. از این گذشته، ما توسط کتابخانه های ماشینی، دیجیتالی و مجازی، و همچنین داد، های شبکه ای، شبکه های تخصصی، و شبکه های کتابخانه ای احاطه شده ایم. چند رسانه ای ها و اینترنت، کار متخصصان کتابداری و اطلاع رسانی را بیش از پیش با چالش رو به رو کرده است.

توسعه فن آوری جدید، دستیابی بی واسطه به اطلاعات و برای کاربر آسان تر کرده است، و ما دمی که مهارت های اطلاعاتی برای گردآوری و ارائه آن اطلاعات ضروری است، احتمالاً در آینده نقش کارکنان اطلاعاتی به عنوان واسطه مبانی کاربران و منابع اطلاعاتی کمتر می شود.

در واقع الگوی موجود از نوعی رابطه پدر - فرزند، بین تهیه کنندگان و استفاده کنندگان اطلاعات رابطه "بزرگسال - بزرگسال" تغییر می کند. در حالی که شکل ها و فرآیندهای جدیدی در حال توسعه است تا بتواند از عهده این محیط، که به سرعت در حال تغییر است برآید. در موقعیت کنونی، تکاف موجود میان تولید و استفاده از اطلاعات در حال گسترش است. بنابراین، یکی از اهداف اصلی آموزش کاربر، گسترش دامنه استفاده از منابع کتابخانه است تا دانشکده ها را به بهبود وضعیت آموزش و تحقیق، و دانشجویان را به یادگیری بیشتر و دست یافتن به نتایج بهتر در کارهایشان قادر سازد. در محط چاپی، ما از برنامه های آموزش کتابخانه، آموزش کتابشناختی و آموزش

استفاده کننده سخن می‌گوییم. آشنایی استفاده کنندگان، سخنرانی برای استفاده کنندگان کتابخانه، بازدیدهای داخل کتابخانه، جزوه‌ها و بروشورها، وسایل کمک آموزشی سمعی - بصری، و در چند مورد، برنامه‌های آموزش استفاده کننده، ابزارها و روش‌های اصلی برای قادر ساختن مراجعه کننده به استفاده بهینه از کتابخانه بود. اکنون این ابزارها و روش‌ها باید کامل شود و تربیت کاربر نهایی باید کانون توجه آموزش و استفاده قرار گیرد.

ضرورت آموزش کاربر نهایی

آموزش استفاده کننده امری ضروری است. این کار باعث می‌شود که خدمات کتابخانه به اطلاع همگان برسد و تصویر بهتری از کتابخانه در ذهن ایجاد کند. از همه مهم‌تر، آموزش استفاده کننده بهترین راه اجرای قوانین پنجگانه رانگانانان در علوم کتابداری است. آموزش استفاده کننده اغلب هزینه بر است، زیرا توسعه زیر ساخت محیط شبکه بسیار گران است. پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی

چالش در خدمات اطلاع رسانی

اطلاعات پیچیده‌تر و گران‌تر شده است. خدمات سنتی از قبیل خدمات مرجع، خدمات آگاهی رسانی جاری، اشاعه‌گزینشی اطلاعات باید همراه با زدایش‌گزینشی اطلاعات^۱ و ارزیابی اطلاعات برای جدا کردن اطلاعات معتبر از نامعتبر باشد. در این زمینه، چالش اصلی متقاعد کردن کاربران سنتی و سوق دادن آنها به سمت استفاده از منابع و خدمات اینترنت مدار است. سواد اطلاعاتی، از آنجا که شامل سواد اساسی رایانه‌ای و شبکه است، می‌تواند در توسعه توانایی‌های مربوط به فن‌آوری اطلاعات میان کاربران نهایی نقش داشته باشد. هدف سواد اطلاعاتی قادر ساختن کاربران اطلاعات به یافتن، بازیابی، و استفاده از اطلاعات است.

راهبردهای برنامه ریزی

در شیوه سستی، کتابداران کاربران نهایی را در استفاده از مواد چاپی آموزش می دادند. اما بر آینده تعادل میان اسناد چاپی و دیجیتال، اصلی مهم خواهد بود. در این زمینه آموزش کاربران نهایی در استفاده از منابع و خدمات اطلاعاتی مبتنی بر فن آوری از جمله پست الکترونیکی، اف تی پی، تلنت، وب جهان گستر، مرورگرها، موتورهای کاوش، آپک، پایگاه داده ها، نرم افزار سیستم، نرم افزار کاربرد، مجلات الکترونیکی، کنفرانس های رایانه ای، فهرست بحث های علمی، فهرست های مکاتباتی، گروه های خبری یوزنت، وب سایت ها، سی دی ها و دی وی دی ها، باید به عنوان بخشی ضروری از برنامه آموزش استفاده کننده کتابخانه تلقی شود. در این راستا که برنامه ریزی راهبردی، به منظور توسعه برنامه آموزش جامع کاربر، در سطح ملی نقش خود را ایفاء می کند. کمیته بورس دانشگاه (UGC) ^۱ نظام ملی اطلاع رسانی عام و فن آوری ^۲ مرکز ملی سندپردازی علوم اجتماعی ^۳، مرکز ملی سندپردازی علمی هند ^۴، مراکز اطلاعات و سندپردازی علمی دفاعی ^۵، کتابخانه های دانشگاهی، انجمن های کتابداری، و گروه های آموزشی کتابداری و اطلاع رسانی می توانند در این مسیر نقش محوری بفا کنند. چنین برنامه های ملی را می توان در سطح محلی نیز به طور اخص، برای سازگاری با نیازهای سازمانی تأسیس کرد.

کتابخانه دانشگاهی در حال تغییر

در خلال رکود اقتصادی اخیر در هند، بودجه آموزش و کتابخانه ها بسیار کاهش

-
1. University Grant Commission
  2. National Information System for Science and Technology (NISSAT)
  3. National Social Science Documentation Centre (NASSDOC)
  4. Indian National Scientific Documentation Centre (INSDOC)
  5. Defense Scientific Information & Documentation Centre (DESIDOC)

یافت و ایجاب می‌کرد که از اشتراک نشریات ادواری و خرید کتاب برای کتابخانه‌های دانشگاهی کاسته شود. به موازات افزایش قیمت و تعداد پایگاه‌های داده‌ها و مجلات قابل دسترس، بهای اشتراک نیز به سرعت افزایش می‌یافت. به منظور حداکثر دسترسی به منابع و حداکثر استفاده از فن آوری، برنامه ریزی کتابخانه، امری ضروری است. اکنون وقت آن است که نوعی برنامه ریزی کتابخانه‌ای و ابتکار عمل فعال توسط کتابخانه‌های دانشگاهی هند تحقق یابد.

برای دستیابی به اهداف چنین برنامه‌ای، یک گروه برنامه ریزی باید در هر کتابخانه دانشگاهی ایجاد شود. گروه ضربت مشورتی نیز باید برای همکاری تنگاتنگ با گروه برنامه ریزی تشکیل گردد. اعضای گروه ضربت مشورتی می‌تواند متشکل از رؤسای دانشگاه‌ها، معاونان دانشگاه‌ها، دیگر مدیران، کتابداران دانشگاهی، نماینده‌ای از انجمن کتابداران، متخصصان فن آوری اطلاعاتی و هیأت علمی دیگری به عنوان نماینده‌ای از هیأت‌های مدیریتی دانشکده باشد.

گروه ضربت باید راهبردهای زیر را برای هدایت انتقال کتابخانه‌های دانشگاهی به آینده‌ای دیجیتالی دنبال کند.

اتخاذ شیوه‌های نوین و سودمند برای تقویت اشتراک منابع. اشتراک منابع باید به عنوان راهبردی برای به حداکثر رساندن دسترس پذیری منابع چاپی، که نیازهای دانشجویان و اعضای هیأت علمی به اطلاعات مورد نیاز آموزش و تحقیق را برآورده سازد، به کلیه کتابخانه‌های دانشگاهی (و دیگر کتابخانه‌های مهم) گسترش یابد.

ایجاد کتابخانه‌های دیجیتالی. کتابخانه‌های دیجیتالی دانشگاهی باید خدمات جدیدی را تدارک ببیند و وضعیت‌های موجود را با هدف هدایت کتابخانه‌ها به سمت ادغام موفق شکل‌های سنتی و دیجیتالی گسترش دهد، این برنامه‌ها باید از دستیابی و تحویل اطلاعات از طریق ارتباطات الکترونیکی، نگهداری اطلاعات، ذخیره و بازیابی، مشاوره و آموزش مدیریت اطلاعات، شکل‌های جدید ارتباط علمی و دانشگاهی و توسعه شبکه دانش دانشگاه حمایت کند.

همکاری سودمند متقابل کتابخانه‌های دانشگاهی با کتابخانه‌ها، موزه‌ها، و صنایع

همکاری را نکاری برای گسترش دستیابی کتابخانه‌ای، تقسیم هزینه‌های مجموعه‌ها و خدمات کتابخانه‌ها، توسعه نوعی شیوه پایدار دانشگاهی و اقتصادی برای ارتباط دانشگاهی است.

زیرساخت اطلاعاتی برای حمایت از اشاعه و دستیابی به اطلاعات علمی و دانشگاهی شبکه‌ای. بری اشاعه و دستیابی به اطلاعات دیجیتال نیاز به زیرساختی پیشرفته و استوار است. کتابخانه‌های دانشگاهی، به منظور حمایت از تحویل مجموعه‌های دیجیتال، اید در فن‌آوری سرمایه‌گذاری کنند و به‌طور جدی با مدیریت اطلاعات و برنامه‌ریزی فن‌آوری، در همه سطوح پیوند یابند.

ایجاد محیط برنامه ریزی و نوآوری مستمر، انتظار می‌رود که محیط اطلاعات علمی، حداقل تا دهه بعد در سطح بالایی جریان داشته باشد، همچنان که دانشگاه‌ها تلاش می‌کنند که با چالش‌های ارتباط علمی و دانشگاهی قرن بیستم و یکم، دست و پنجه نرم کنند. کتابخانه دانشگاهی باید نوعی فرایند برنامه ریزی را دنبال کند که از کتابخانه‌ها، که در صدد نوآوری و توسعه مستمر ساختارهای سازمانی، فنی، اداری و مالی مورد نیاز برای رسیدن به مجموعه‌های ترکیبی چاپی و دیجیتالی هستند، حمایت کند. همچنین ساختارها برنامه ریزی باید راهبردهایی را که ارتباط علمی و دانشگاهی را در محیط دیجیتالی افزایش می‌دهد، ترغیب کند و مورد حمایت قرار دهد.

نتیجه

در پایان قرن بیستم، کتابخانه‌های دانشکده‌ای و دانشگاهی با چالش‌ها و فرصت‌های متعددی روبه‌رو هستند. از آنجا که دانشکده‌ها به سمت عصر اطلاعات پیش می‌روند، رسالت و نقش کتابخانه مجدداً تعریف می‌شود. در حالی که گسترش مداوم حجم اطلاعات کتابخانه‌ها، نیاز به فراهم‌آوری دارد. دسترس پذیری به منابع برای این منظور، ناکافی است. به علاوه، مدیران نیاز به ارزیابی ارتباطی بین کتابخانه و مرکز رایانه دارند، چون هر دو برای محدود کردن منابع در چالش هستند.

از یک طرف، دنیای در حال رشد انتشارات چاپی و اسناد دیجیتالی، و از طرف دیگر

سیر نزولی بودجه‌های کتابخانه‌ها را می‌توان با اطمینان، از طریق سازگار کردن راهبردهای معینی، از جمله توسعه تفکر انتقادی، و نیز ارتقاء سواد اطلاعاتی به طور گسترده کنترل کرد. در آینده نزدیک، استفاده کنندگان توقع دستیابی به موقع به اطلاعات را دارند؛ این اطلاعات باید صحیح، مرتبط، جامع و جالب باشند. انجام موفقیت آمیز این کار زمانی است که نه تنها عناصر آموزش کاربران نهایی با برنامه‌های آموزش حرفه‌ای مستمر توسعه کتابخانه‌های دانشگاهی، برای متخصصان کتابداری و اطلاع رسانی، پیوند یابد بلکه کاربران نهایی نیز می‌بایست، در کنار فن‌آوری‌های اطلاعاتی و ارتباطی، رفتار یادگیری و توانایی مرتبط با شبکه را نیز توسعه دهند.

مآخذ

Singh, Jaglar. (2000). "End-User Training". *ILA Bulletin* 35

Ranganathan. S.R. (1963). *The Five Laws of Library Science*. Bombay: Asia Publishing House."2nd ed(Ranganathan Series in Library Science; no.12)

قوانین رانگاناتان در علوم کتابداری عبارتند از: کتاب‌ها برای استفاده‌اند، هر خواننده‌ای کتابش، هر کتابی خواننده‌اش، در وقت خواننده صرفه جویی کنید، کتابخانه ارگانیک در حال رشد است.

For a collection of relevant articles, see Gerard B. McCabe and Ruth J. Person (1995). *Academic Libraries: Their Rational and Role in American Higher Education*. Westport, Conn.: Greenwood Press, 1995 (Contributions in Librarianship and Information Science; no.84).